

SİNEANTROPOS: MARJİNAL ANTROPOLOJİ YAZILARI

Sineantropos: Marginal Anthropological Writings

Emrah TÜNCER*

Öz

Ahmet Güngören tarafından kaleme alınan *Sineantropos: Marjinal Antropoloji Yazıları* isimli kitap, sinemanın antropolojik boyutunu incelerken sinemanın insanlık tarihindeki önemini ve kültürel etkisini ele alıyor. Aynı zamanda sinemanın antropolojik bir araç olarak kullanımını, sinemadaki marjinallik ve farklılık temalarını tartışıyor. Yazar, sinemanın insanlar ve kültürler arasındaki etkileşimi nasıl yansıttığını ve şekillendirdiğini 14 bölümde açıklıyor. Kitaptaki yazılar, sinemanın hem bir sanat formu hem de bir iletişim ortamı olarak nasıl anlaşılacağını ortaya koyuyor. Bu yazıda da kitabın kapsamı, yaklaşımı ve katkısı detaylı bir şekilde analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: sinema, antropoloji, büyü, bilinçaltı, düş.

ABSTRACT

Written by Ahmet Güngören, *Sineanthropos: Writings on Marginal Anthropology* examines the anthropological dimension of cinema and discusses the importance and cultural impact of cinema in human history. It also discusses the use of cinema as an anthropological tool and the themes of marginality and difference in cinema. In 14 chapters, the author explains how cinema reflects and shapes the interaction between people and cultures. The essays in the book reveal how cinema can be understood both as an art form and as a medium of communication. In this article, the scope, approach and contribution of the book are analyzed in detail.

Keywords: cinema, anthropology, magic, subconscious, dream.

Güngören, Ahmet (2004). *Sineantropos, Marjinal Antropoloji Yazıları*. İstanbul: Yol Yayınları, 236 sayfa.

Ahmet Güngören'in antropolojik çalışması olan *Sineantropos* kitabı, Açık Radyo'da yaptığı deneysel konuşmalara ve sinema ile antropoloji arasındaki kuramsal tabana dayanmaktadır. Güngören, sinemanın insanlık tarihindeki önemini ve toplumsal, kültürel, siyasi ve ekonomik etkilerini

* Dr. Öğr. Üyesi. İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul/Türkiye. E-posta: etuncer@gelisim.edu.tr. ORCID: 0000-0001-9120-2270.

açıklarken, aynı zamanda sinemanın insan hayatındaki rolünü, farklı kültürler arasındaki etkileşimi ve sinemanın dünya görüşümüzü nasıl şekillendirdiğini de ele almaktadır.

Giriş kısmında, “Homo faber” (üreten, eyleyen insan), “homo sapiens” (düşünen insan), “homo ludens” (oyuncu insan) ve “homo demens” (düş kuran insan) tanımları ile girizgâhına başlayan yazar, düşünen insanın sinemaya geçişinin düş kurmakla başladığını ifade etmektedir. Homo Sapiens’in bir düşünen insan olarak, “karşısında kendini çok küçük ve önemsiz hissettiği evrensel düzenin kayıtsızlığına katlanmak için geliştirdiği bir diğer çözüm de düş kurmaktır” diyen yazar, sinemanın özellikle de kurmaca sinemasının, yani günümüz sinema endüstrisinin var olabilmelerini sağlayan insanın “demens”¹ (düş gören) özelliği olduğunu belirtir. Güngören’e göre insanın salt sapiens özelliği olsa bilimsel ve belgesel filmler yeterli olurdu. Homo sapiens düşünen, eyleyen ve oynayan insan olmasının ötesinde düşler kuran, fantazyalar, mitoslar, söylenceler üreten bir öze sahiptir. Kısacası “düşünen insan” aynı zamanda “düşleyen insan”dır (Güngören, 2004: 50). Güngören, kitabın devamında L. Strauss ve Jacobson’un iletişim modeli esas alınarak sinematografik iletişimin temel unsurları tanımlanır. Bu modelde iletişim sürecinde yer alan alıcı, verici, bağlam, kanal, kod, mesaj ve geribildirim gibi kavramlar açıklanır. Kod kavramı bu bağlamda sinema dilinin bir parçası olarak ele alınır ve aynı kodun mesajlar oluşturmak için bir eşdeğerlikler ve farklılıklar sistemi olarak nasıl işlediği gösterilir. Bu noktada Christian Metz’in sinemadaki alıcı-verici ilişkisine atıf yapılır ve kodun her tür söylemin ardındaki soyut bir anlatım ilkesi olduğu ancak içerik kodlarının kültürel olduğu belirtilir (Güngören, 2004: 76). Böylece sinematografik iletişimin hem evrensel hem de yerel özellikleri vurgulanır.

Güngören’in çalışmasında altını çizdiği bir başka önemli nokta ise bilinçaltı ve düşün, sinemaya yansımadır. Bu kısımda bilinçaltının bilince çıkması sürecinin Freud’un bir analizle nasıl açıklanabileceğini ortaya koyar ve bunun iki temel zihinsel mekanizma aracılığıyla gerçekleştiğini vurgular. Bunlardan ilki yer değiştirme, yani bilincin yüzleşmek istemediği gizli eğilimi başka bir imgeyle değiştirmesi ve böylece onu bastırmasıdır. İkincisi ise yoğunlaşma, yani gizli fikrin tek bir öğede toplanarak tanınmaz hale gelmesi ve böylece onu gizlemesidir (Güngören, 2004: 86-87). Bu mekanizmaların

---

¹ “Homo demens”, insanın düşler, düşlemler, imgeler vb. üreten yönünü belirtmek için Edgar Morin tarafından kullanılmıştır. Morin bu konuda şöyle bir cümle kurar: “Sapiens ile demens’in çiftleşmesinden yaratıcılık, buluş, hayal gücü çıkar.” (Güngören, 2004).

sinemada “metafor” ve “metonimi”² gibi dilbilimsel araçlarla nasıl işlediğini anlatan Güngören’e göre sinemadaki metafor ve metonimi, bilinçaltındaki gizli anlamları deforme ederek bilince sunar ve böylece izleyiciyi etkiler. Böylece yazar, sinemanın hem sanatsal hem de iletişimsel bir biçim olarak psikolojik bir boyut kazandığını gösterir.

Kitabın son bölümünde yazar, antropolojik bir bakış açısıyla sinema ve büyü arasında bir özdeşleştirme yapar. Bu özdeşleştirmede Frazer’ın *Altın Dal* kitabında tanımladığı homeopatik ve bulaşkan büyü kavramlarını sinema bağlamında kullanır (Güngören, 2004: 106-107). Frazer, büyüünün insanlığın en eski inanç ve uygulamalarından biri olduğunu ve dinin öncülü olduğunu iddia eder. Homeopatik ve bulaşkan büyü kavramları, Frazer’ın bu iddiasını destekleyen araçlar olarak kullanılır. Homeopatik büyü, benzer olanların birbirini etkilediği veya değiştirdiği varsayımına dayanır. Bu varsayımına göre, bir nesnenin veya kişinin sembolik bir temsili veya hareketi, gerçek nesneyi veya kişiyi etkileyebilir. Bulaşkan büyü ise temas edenlerin birbirine enerji veya özellik aktardığı varsayımına dayanır. Bu varsayımına göre, bir nesne veya kişiyle fiziksel veya sembolik bir bağlantı kurmak, bu bağlantının sonuçlarını başka bir nesne veya kişiye taşıyabilir. Frazer, bu kavramları kültürel evrim teorisinin bir parçası olarak antropolojik çalışmalarında kullanır. İnsanların doğa üzerinde anlayış ve kontrol sağlamak için büyüye başvurduklarını öne sürer. Özetle, Frazer’ın “homeopatik büyü” ve “bulaşkan büyü” kavramları, insanların benzerlik ve temas yoluyla doğa ve insanlarla ilişki kurduklarını açıklar (Frazer, 1991: 14).

Güngören de, bu kavramları etnografik çalışmalarla destekleyerek sinema ve büyü arasındaki ilişkiyi bütünleştirmeye çalışır. Büyünün, sinemada da kullanılan imgeler ve semboller yoluyla bilinçaltına işlediğini, bu nedenle de insanların sinema deneyimlerinde büyüye benzer bir etki yarattığını öne sürmektedir (bk. Tablo 1). Ayrıca büyüünün bilinçaltı süreçlerinden güç aldığını ve dolayısıyla bir yoğunlaşma ve yer değiştirmeye denk geldiğini savunur. Yani bu iki mekanizmayı sinema-büyü özdeşliği üzerinden açıklar ve sinemada kullanılan metafor ve metoniminin de benzer bir işlev gördüğünü ileri sürer (Güngören, 2004: 118).

---

² Metafor: bir imgenin yerine onu çağrıştıracak daha çarpıcı bir imgenin kullanılması (yoğunlaşma); metonimi: bütün kendi parçasıyla anlatma (yer değiştirme) olarak tanımlanmaktadır.

	Büyücül Süreç Şaman -Hasta -İzleyici	Sinematografik Süreç
Verici	Şaman	Teknik durumdan, senariste; yazar, bes-teleyici, oyuncu kameraman vb.
Alıcı	Hasta	Bilet alıp sinemaya giren kişi
Mesaj	İyileşmesi, kötü olması	Bir bağlamın nasıl kodlandığı
Kanal	Davranış, gösteri, ritmik ses	Işık ve ses dalgaları
Bağlam	İnanç sistemi	Filmin anlattığı şeyin gerçek dünyadaki aslı.
Feedback	İyileşme	Gülüşmeler, ağlaşmalar, yuh sesleri, sessizlik, film sonrası tepkiler
Kod	Etkili ses, ritmik davranışlar. Yoğunlaşma ve yer değiştirme ile. Gizli kodlar: hopatatik ve bulaşkan büyü	Sinema dili

Tablo 1. Büyücül ve sinematografik süreçlerin iletişim üzerinden okunması (Güngören'in kitabından esinlenerek bu yazı kapsamında geliştirilmiştir).

Güngören, tabloda da görüleceği üzere şamanik sistemde şamanın, hastanın ve izleyicilerin sinemadaki gibi bir iletişim sürecine dâhil olduğunu belirtir. Bu süreçte, şamanın iç deneyimi ile toplumsal onayın uyumlu bir şekilde birleşmesi, hastayı iyileştiren bir gösteriye dönüşür. Güngören'e göre, hastanın iyileşmesi, kendi kültürünün mitsel ve büyücül kodlarını içselleştirmiş olmasının bir sonucudur. Aynı şekilde, sinemada da film ve izleyici arasında kurulan iletişimin benzer bir iyileştirme etkisi yaratabileceğini savunur (Güngören, 2004: 122).

Sonuç olarak *Sineantropos* adlı kitap, antropoloji ve sinema arasındaki ilişkiyi derinlemesine ele alan ve çeşitli temalar üzerinden ilerleyen bir çalışmanın sonuçlarını sunmaktadır. Kitap bu anlamıyla sinemanın insan hayatındaki önemine dair aydınlatıcı bir yaklaşım ve antropolojik bir perspektif ortaya koyarak okuyuculara sinemanın dünya görüşümüzü ve toplumsal yapılarımızı nasıl şekillendirdiğini daha iyi anlama fırsatı sunmaktadır. Ancak, araştırma alanının geniş olması, konuyla ilgili çok sayıda verinin bir arada sunulması ve deneyimsel bir yaklaşımın tercih edilmesi kitabın zayıf yönünü oluşturmaktadır. Banks ve Morphy (1999), görsel antropoloji alanında yaptıkları çalışmada, bu tür sınırlılıklara odaklanır ve antropolojinin disiplinler arası karakterinin, kavramların veya analizlerin aşırı genelleştirilmesinin veya merkezi bir yaklaşımın disiplinde tutarsızlık yaratabileceği

uyarısında bulunmaktadırlar. Buna rağmen, kitap sinema ve antropoloji arasındaki bağlantıları göstermek ve tartışmak açısından önemli bir katkı sağlamaktadır. Yazarın sinemayı hem bir sanat hem de bir iletişim aracı olarak ele alması ve farklı temalar üzerinden örnekler vermesi bu anlamda kitabın güçlü yönleridir.

Kaynakça

- Banks, Marcus & Morphy, Howard (1999). *Rethinking Visual Anthropology*. New Haven: Yale University Press.
- Frazer, James George (1991). *Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökleri*. Çev. Mehmet Doğan, İstanbul: Payel Yayınları.
- Güngören, Ahmet (2004). *Sineantropos: Marjinal Antropoloji Yazıları*. İstanbul: Yol Yayınları.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship, or publication of this article.*